

Coordonate stilistice interpretative ale formațiilor lăutărești din Edineț, nordul Republicii Moldova

Diana Bunea

Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău, str. Mateevici 87,
dianabunea@gmail.com

În articol este abordată o temă inedită, cercetarea fiind efectuată în baza unor interviuri și înregistrări realizate de autor pe parcursul ultimilor ani în Edineț, un mic orașel din nordul Republicii Moldova, care astăzi încă mai păstrează amintirea străluciților lăutari de altădată. Autorul cercetează cele mai importante elemente ale stilului interpretativ lăutăresc din Edineț: componența formațiilor și rolul unor instrumente în sonoritatea acestora, specificul aranjamentelor și al armonizării melodiilor; particularitățile de interpretare și virtuozitatea; aspecte ale unor corelații și influențe etnice; repertoriul, subliniind rolul pe care l-a avut acest stil de interpretare în spațiul pruto-nistean.

Cuvinte-cheie: lăutari, formații lăutărești, stil de interpretare, repertoriu lăutăresc.

The study treats an inedited topic based on some interviews and recordings from the last years from Edinets, a small town that still keeps the memory of a famous lautar art that once shined there. The author investigates the most important elements of the lautar performing style from Edinets: the structure of bands, the role of some instruments in their sonority, the peculiarities of the arrangements and the harmony, specific of performing and virtuosity; aspects of some ethnic correlations and influences; the repertory. The article emphasizes the relevance of this performing style in the Prut-Dniester area.

Keywords: lautars, the lautar bands, performing style, the lautar repertory

Expresia „lăutarii din Edineț” spune mult publicului din Moldova și mai ales interpreților și cunoscătorilor de muzică populară. Așa s-a întâmplat, ca de-a lungul ultimilor 100 – 150 de ani, în nordul Moldovei, într-un mic orașel provincial – Edineț – să se stabilească o școală lăutărească formată din numeroși virtuozii de înaltă ținută artistică. Generații de lăutari înmănunchate în zeci de dinastii s-au perindat aici, așa cum își mai amintesc bătrânii muzicieni ai Edinețului. Această veche vatră „muzicănțească” după expresia lor, și-a stabilit tradiții și norme nescrise, și, desigur, un repertoriu și stil de interpretare inconfundabil. Nu întâmplător, în anii de maximă strălucire, - 1950-1980, - această tradiție era numită „filarmonica de la Edineț”.

Totuși, deși foarte îndrăgiți de public, profund respectați pentru măiestria lor în mediul interpreților de folclor, lăutarii de la Edineț au fost mereu ocoliți de pana etnomuzicologilor. În timpul sovietic, tema lăutarilor a fost un fel de tabu, atât din cauza unor clișee sociale și a intoleranței etnice (pentru că mulți dintre lăutari erau țigani, evrei, turci, ucraineni) cât și din tendința cercetătorilor de a colecta, a păstra și promova, a scrie despre folclorul țărănesc, tradițional din care, după părerea lor, muzica lăutarilor nu făcea parte. Printre puținii autori ce s-au adresat temei lăutarilor se află muzicologul Boris Kotlearov, care a scris în anii 1980 despre lăutarii secolului XIX din Basarabia, făcând și o caracterizare a artei lor violonistice (7,8). Deși lucrarea (7) conține un șir de exemple muzicale preluate - după Kotlearov - din repertoriul lăutăresc, totuși, faptul că autorul nu a indicat sursele melodiilor, diminuează mult valoarea lucrării sale. Abia în 2009 a apărut un studiu mai amplu despre arta lăutărească semnat de reputatul etnomuzicolog chișinăuean Vasile Chiseliță (3). Fără îndoială, tema este departe de a fi epuizată. Totodată, așa se face că în arhivele noastre de folclor, nici chiar în arhiva Academiei de Muzică din Chișinău, care este cea mai mare din republică, nu s-au păstrat decât foarte puține înregistrări cu marii lăutari, iar acest fapt creează dificultăți pentru cercetători.

Investigațiile noastre efectuate în ultimii ani la Edineț ne-au determinat să ne îndreptăm privirea spre cel mai distinct element al artei lăutarilor de acolo și anume stilul lor interpretativ, așa cum încă s-a mai păstrat, pentru că tânăra generație de muzicieni locali s-au detașat destul de mult de acesta și, cu părere de rău, nu-i mai sesizează unicitatea și valoarea.

Am stabilit câteva repere integrante și determinante noțiunii de stil interpretativ, pe care ne vom axa în continuare: componența formațiilor și rolul anumitor instrumente în sonoritatea acestora; specificul aranjamentelor și al armonizării melodiilor; particularitățile de interpretare și tehnica de virtuozitate; aspecte ale unor corelații și influențe etnice; repertoriul ș.a.

După cum am scris într-un articol anterior (1), formațiile lăutărești din Edineț întrunesc de obicei de la 5-6 la 10-12 muzicieni. Unul din instrumentele principale este vioara, dar baza acestor formații o constituie instrumentele de alamă – trompeta și trombonul. Până acum 20-30 de ani erau incluse tenorul și alto, numite în argoul lăutăresc *ifoane* și din această cauză, probabil, acest tip de formații sunt numite de unii cercetători și fanfăre lăutărești. Totuși, ele pot include și instrumente precum clarinetul, saxofonul, țambalul, contrabasul și toba mare; iar începând cu anii 40, acordeonul și braciul.

Fiecare instrument, după cum este obișnuit, are funcție melodică sau de acompaniament, iar aranjamentele pot fi stabilite în prealabil, în special când este vorba de anumite intervenții solistice ale unui sau altui instrument, dar pot să apară și în mod spontan, în dependență de dispoziția și inspirația de moment a formației. Este important că fiecare instrument are suficient spațiu pentru improvizație, trăsătură caracteristică artei lăutărești. Nu am remarcat în sonoritatea tarafurilor edinețene pasaje sau armonii de clișeu, „de umplutură”, banale, artificiale sau greoaie, care de multe ori pot fi auzite în alte orchestre. Dimpotrivă, factura sonoră a aranjamentelor este foarte echilibrată și transparentă, fiecare instrument manifestându-și cu discreție, dar și virtuozitate posibilitățile, fără a ieși din cadrul ansamblistic general. În mod special se remarcă capacitatea muzicienilor de a cânta în ansamblu, de a se asculta unii pe alții, iar firul gândului muzical este unul comun, de parcă orchestra ar fi un singur organism ce respiră și simte împreună.

Un instrument ce deține un rol deosebit în sonoritatea orchestrelor de la Edineț și constituie, de fapt, un factor stilistic specific acestora, este trombonul. Prezent în fiecare formație - ce poate include unul, două sau chiar trei tromboane - el are funcții armonice și ritmice în cadrul tarafului și se suprapune sau înlocuiește în mod original mai multe instrumente. Astfel, distingem în partida trombonului țesătura armonică specifică contrabasului, etalată într-un cadru ritmic sobru, tipic tobei mari, inflexiunile armonice ale țambalului sau acordeonului. Totodată, trombonul nu se limitează doar la funcția de acompaniament, ci deseori „se ia la întrecere cu trompeta”, preluând anumite segmente ale melodiei.

Un alt instrument care atribuie un specific aparte formațiilor este braciul, care la Edineț de obicei cânta în scordatură, toate trei corzi fiind acordate mai sus cu un ton față de acordajul clasic (re – la – mi). Din spusele lăutarilor, datorită acestui fapt, bracistul se făcea mult mai bine auzit în cadrul orchestrei. Partida sa, foarte flexibilă, are funcții ritmico-armonice precise, și este menită să „umple” golurile lăsate de alte instrumente de acompaniament, printr-un desen ritmic sincopat susținut (spre exemplu, cu sincopă doar pe primul timp din cei patru), diferit de cel „nemțesc”.

Vioara și trompeta au și ele un rol stilistic important în cadrul formațiilor. Vioara se remarcă în special prin virtuozitatea interpretării, sonoritatea caldă. Violoniștii de la Edineț știu să îndeplinească în melodiile pe care le cântă triluri și ornamente fine, iar tehnica mâinii drepte presupune utilizarea unui „arcuș mic lăutăresc”, o dozare precisă, împregnată cu accente extrem

de flexibile. Lăutarii violoniști posedă cu desăvârșire întreaga tastieră prin utilizarea bogatei palete a pozițiilor iar fiindcă vioara avea o sonoritate redusă în cadrul unor formații mari cu multe instrumente de alamă, violoniștii recurgeau la diverse tertipuri, precum utilizarea corzilor de chitară, deseori chiar rănindu-și degetele, dacă aveau de cântat mai mult. Este interesant că mulți dintre ei mergeau la nunți cu două instrumente (unul din ele fiind vioara), utilizând vioara în momente speciale - la masa cea mare, pentru un program de ascultare sau la „legătoarea mireșii”, în format mai mic, spre exemplu, alături de braci și trombon sau trombon și acordeon. În anii 70-80, în Edineț s-a remarcat inegalabilul Nicolae Banu, care a cântat cu aceeași măiestrie și la vioară, și la trompetă.

Partida trompetei o completează în mod original pe cea a viorii, iar specificul edinețean constă în marea măiestrie cu care știu a improviza trompetiștii, fără a ieși, totuși, din cadrul melodic prestabilit. Sonoritatea predominantă a acesteia este foarte moale, caldă, într-un *legato* fluent, interpreții posedând o tehnică *staccato* uimitoare și o *attaca* a sunetului precisă. Specifice sunt și intervențiile melodice descendente ale trompetei în segmentele finale ale melodiilor, pe scări cromatice în *glissando*.

Vorbind despre factura armonică a melodiilor în interpretarea lăutarilor edinețeni, trebuie să spunem că aceasta nu doar a evoluat, în mod firesc, de-a lungul anilor, ci foarte des stilul armonizărilor acestora a dat tonul „modei” pentru anumite îmbinări sau acorduri, în întregul spațiu pruto-nistean. Spre exemplu, după mărturiile unor lăutari, prin anii 70 devenise foarte populare acordurile de septimă micșorate, care erau utilizate, după părerea acestora, chiar în exces. În general, se manifestă tendința pentru armonizări mustoase, iar fiecare meandru melodic este armonizat în concordanță cu rigorile nescrise ale tradiției lăutărești, în dependență de talentul și fantezia lăutarilor.

O trăsătură stilistică deosebit de interesantă a artei lăutărești din Edineț este faptul că muzicienii au un simț acut al specificului național al melodiilor pe care le cântă, în sensul că pot manevra cu acesta, transformând esențial pe plan stilistic melodiile, în funcție de naționalitatea publicului. Astfel, orice melodie poate fi cântată cu ușurință „moldovenește”, „evreiește” sau viceversa, tot astfel, „țigănește”, „ucrainește” sau „turcește”. Acest fenomen a fost pe timpuri foarte răspândit în Edineț, unde împreună cu moldovenii au locuit numeroși evrei, țigani și ucraineni. Totuși, lăutarii distingeau cu precizie – și încă mai știu a distinge - adevărata apartenență etnică a melodiilor, care, odată cu trecerea timpului, au fost preluate și asimilate

reciproc. Arsenalul de procedee utilizate pentru aceste metamorfoze muzicale „etnice” includea ornamentica, accentele, sonoritatea instrumentelor, armonizarea ș.a. Uneori, în astfel de versiuni, melodiile deveneau chiar de nerecunoscut.

Un alt factor stilistic important este legat de tempourile interpretării care, în special în muzica dansurilor, sunt mai lente în comparație cu zonele de centru și de sud. În mod tradițional aici se cântă pe îndelete, oarecum *a piacere*, savurând fiecare motiv, ornament, armonizare. De obicei, melodiile în tempo mai rapid au un caracter de concert și sunt ascultate iar nu dansate, lăutarii având ocazia să-și etaleze astfel măiestria. Este interesant că deseori formațiile tind să grăbească tempourile pe ultimul segment ale melodiei.

Un element stilistic specific îl constituie introducerile și încheierile melodiilor, care sunt cântate de obicei de solist după anumite scheme ritmico-armonice ce pot fi auzite doar la Edineț. Aceste formule sunt ca o carte de vizită pentru un muzician, și de multe ori, începutul piesei reprezintă „biletul de trecere în linia întâi”, ce îi asigură un loc de frunte în formație.

O componentă aparte o reprezintă repertoriul și gama genurilor predominante, întrucât de acestea depinde stilul interpretării. Astfel, lăutarii de la Edineț cântă creații românești numite „naționale” (expresia specifică: „să cântăm o națională”), iar cel mai vast este repertoriul de nuntă și de dans ce include melodii de ritual sau ritualizate (zestrea, la datul mâinii, la dezlegatul miresii ș.a.). Printre dansuri se numără hora, hangul, husărul, freilihsul. Lăutarii de aici, după cum se obișnuiește, sunt foarte buni cunoscători ai tradițiilor, care în zona de nord pot să difere destul de mult de la sat la sat.

De fapt, specificul stilistic al formațiilor a fost determinat de aceste obiceiuri nupțiale, în care predomină alaiurile însoțite de muzică, ce erau numite de lăutari „pohod”, din rusă plimbare, drumeție, aventură. Aceste alaiuri, ce se desfășurau înainte de nunta propriu-zisă, de la casa miresei la nănași, de la nănași la biserică și mai apoi la localul unde avea loc nunta, erau foarte obositoare pentru lăutari, iar instrumentele utilizate erau trompeta, trombonul, clarinetul sau saxofonul, acordeonul, toba.

Foarte apreciată aici este muzica ungurească, considerată de lăutari oarecum selectă, pentru că necesită și prezența unui public pe măsură. Muzicienii povestesc că în trecut, erau solicitați să cânte la unguri, în România sau în Ucraina. Așa au prins dragostea față de această muzică, pe care o ascultau și pe discuri de vinil sau la radio. Astăzi, o cântă și „de plăcere”, pentru ei înșiși. De remarcat că interpretarea acestui repertoriu necesită o componentă mai

restrânsă a formațiilor, din care erau excluse alăturările, iar pe prim plan apare vioara, braciul, țambalul, contrabasul. Sonoritatea acestor formații este una camerală, catifelată, iar lăutarii edinețeni îl cântă cu mare virtuozitate. Vioara este „sufletul” acestora, strălucind prin tehnică și măiestrie.

În același tip de formație se cântă la Edineț și muzica de inimă albastră - romanța, muzica de cafe-concert, dansurile de salon (valsul rumba, foxtrotul, tangoul, padișpanul), dintre care astăzi se cântă mai mult valsul și tangoul.

Mai nou, lăutarii de la Edineț cântă și muzică de jazz. Într-un mod cu totul interesant s-a încetățenit aici noțiunea de „jas” ce desemnează bateria, care a fost adoptată în formații, de prin anii 70-80 în loc de toba mare. De asemenea, în pas cu noile cerințe ale timpului lăutarii posedă și un larg repertoriu de estradă.

De remarcat faptul că deși interpretează un larg repertoriu de muzică diferită de cea populară, lăutarii au păstrat în mod constant și deliberat „distanța” dintre genurile populare și muzica ungurească sau de jazz. În acest sens, lăutarii au manifestat o tendință conservatoare, de păstrate a particularităților de gen, fără a recurge la îmbinări eclecticice în care abundă viața muzicală contemporană. Putem vorbi doar de anumite influențe nesemnificative, cum ar fi, spre exemplu, introducerea unor armonizări mai speciale specifice ș.a. Vorbim acum despre acest fenomen în cadrul tradiției lăutărești păstrate astăzi doar de câțiva muzicieni ai generației a treia, printre care și remarcabilii Anatol Ciobanu și Ion Popov cu care am realizat mai multe interviuri. Tinerii muzicieni ai Edinețului s-au încadrat deja, poate prea ușor, în noile curente muzicale evoluând – mai mult pe la Chișinău - cu mult succes și aceeași virtuozitate moștenită de la înaintașii lor. Pentru ei nu mai apar stranii și de neconceput mixajele polistilistice moderne.

Un alt factor stilistic important în muzica lăutarilor de la Edineț îl constituie și aspectul influențelor etnice, în special ale celor evreiești. Lăutarii de aici nu doar au adoptat și asimilat în repertoriul lor melodii populare evreiești, ci influențele acestea sunt mult mai profunde și pot fi sesizate atât în multiple elemente stilistice comune, cât și în morfologia melodică. Limitele acestei comunicări nu ne permit dezvoltarea mai largă a acestei teme, ce necesită cercetări mai detaliate. Amintim doar că despre unele influențe de acest fel a scris etnomuzicologul Vasile Chiseșiță (3). Dorim să menționăm aici doar faptul că aceste influențe s-au desfășurat sub semnul *bimuzicalității* (6), întrucât începând cu aproximativ mijlocul secolului al XIX-lea evreii au constituit majoritatea locuitorilor acestui orașel.

Impactul stilistic al muzicii lăutarilor edinețeni poate fi resimțit pe arii extinse, în special în zona de nord a republicii. Totuși, un fapt interesant este că muzicienii din nordul republicii disting și alte stiluri specifice de interpretare ale zonei cum ar fi cele din orașul Briceni, Drochia, din satele Rediul-Mare, Baraboi și Grinăuți-Moldova, localități ce se situează nu prea departe de Edineț. Într-adevăr, putem sesiza anumite diferențe, dar în lipsa înregistrărilor, este greu să ne expunem la această temă. Astăzi în Rediul-Mare nu mai sunt lăutari și doar amintirea localnicilor mai păstrează, ca pe o legendă, numele trombonistului Chifor Lachi, a trompetistului Pechiuță Lachi și a altor lăutari ce au activat acolo. În cât privește satul Grinăuți-Moldova, unul din reprezentanții remarcabili ai lăutarilor săi este trompetistul Gavriil Gronic, care, deși stabilit de mulți ani la Chișinău, continuă să cânte în stilul adus din satul natal, - stil, care, după aprecierea lui, este unul „mai moldovenesc”.

Fiind deseori invitați să cânte în orchestrele populare din capitală, muzicienii din Edineț și-au adus contribuția și în crearea aspectului stilistic al orchestrelor populare de la Chișinău – Lăutarii, Mărțișor, Mugurel.

Astăzi, ca și altădată, lăutarii din Edineț sunt foarte solicitați la Chișinău, iar tânăra generație, din păcate, păstrează doar foarte puțin din stilul inconfundabil de interpretare al lăutarilor de la Edineț.

Bibliografie selectivă:

1. Bunea, D. *Tradiția lăutărească din Republica Moldova: istorie și contemporaneitate. Teze preliminare.* // REVART Nr.1/2010, Timișoara, p.25-38
2. Bunea, D. *Contribuții la fenomenul de creare a muzicii în arta lăutărească* // Anuar științific: muzică, teatru, arte plastice, Nr. 1-2 (12-13). Chișinău: AMTAP, 2011, p. 238 - 242
3. Chiseliță, V. *Fenomenul lăutăriei și tradiția instrumentală.* // *Arta muzicală din Republica Moldova. Istorie și modernitate.* Chișinău: Ed. Grafema Libris, 2009. p.73-98
4. Ghilaș, V. *Timbrul în muzica instrumentală tradițională de ansamblu.* Chișinău: SeArec-com, 2001. 320 p.
5. Ghilaș, V. *Organologia populară.* // *Arta muzicală din Republica Moldova. Istorie și modernitate.* Chișinău: Editura Grafema Libris, 2009. p.66 – 72

6. Hood, Mantle, *The Challenge of Bi-Musicality* // *Ethnomusicology*, 1960, nr.4, p.55-59
7. Котляров, Б. Я. *Молдавские лэутары и их искусство*. Москва: Советский композитор, 1989. 95 p.
8. Котляров, Б. Я. *О некоторых особенностях исполнительского стиля молдавского народного скрипичного искусства*. // Проблемы музыкального фольклора народов СССР. Москва: 1973. p.285-299.